

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-86>

УДК 336.1

ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ПУБЛІЧНІ ФІНАНСИ В УКРАЇНІ: СТАН ТА НАСЛІДКИ

THE IMPACT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR ON PUBLIC FINANCE IN UKRAINE: STATUS AND CONSEQUENCES

Нікіфоров Петро Опанасович

доктор економічних наук, професор,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4860-0139>

Легкоступ Ігор Іванович

кандидат економічних наук,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7839-874X>

Nikiforov Petro, Legkostup Igor

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Стаття присвячена актуальним питанням впливу російсько-української війни на публічні фінанси в Україні. Розраховано основні показники публічних фінансів за останні п'ять років: частки доходів, видатків та дефіциту зведеного бюджету, Пенсійного фонду, чистих запозичень, державного та гарантованого боргу у валовому внутрішньому продукті. Зроблено аналіз динаміки показників публічних фінансів та впливу на них російсько-української війни. Виявлено, що після початку війни їх частка у ВВП різко зросла. Найбільшими проблемами публічних фінансів у 2023-2024 роках стали: значний дефіцит (21 % ВВП), державний борг (більше 90 % ВВП), велика частка перерозподілу через ВВП (75 %). Для уникнення фіскальних, боргових, інфляційних ризиків необхідно зменшити ці показники, для цього потрібні реформи та дієві заходи, які покращать стан та ефективність публічних фінансів, покращать їх фінансову безпеку.

Ключові слова: публічні фінанси, зведений бюджет, державний бюджет, місцеві бюджети, доходи бюджету, видатки бюджету, бюджетний дефіцит, Пенсійний фонд, чисті запозичення до бюджету, державний борг.

Under the conditions of the Russian army's full-scale invasion and Ukraine's modern defensive warfare, it is imperative to explore the war's impact on the country's finances. The purpose of this article is to analyze the influence of the Russian-Ukrainian war on public finances in Ukraine using statistical data, assess its condition, and evaluate the economic consequences of the hostilities. The primary research methods included logical, graphical, grouping, statistical, analysis, and synthesis approaches. During the study, key indicators of public finances over the past five years were calculated, including the shares of revenues, expenditures, and the consolidated budget deficit, the Pension Fund, net borrowings, and the state and guaranteed debt in gross domestic product (GDP). The dynamics of these indicators and the impact of the Russian-Ukrainian war on them were analyzed. It was found that after the war began, their share in GDP increased significantly. The most pressing issues for public finances in 2023–2024 were identified as a substantial deficit (21% of GDP), high state debt (over 90% of GDP), and a large proportion of GDP redistribution (75%). A deficit exceeding one-fifth of GDP is highly dangerous as it necessitates continual state borrowings. Under conditions of high inflation, this leads to a debt spiral and the accumulation of critical amounts of public debt, which will be challenging to repay to creditors. The government's debt policy drains investment resources from private investors and banks, diverting them toward government debt rather than the development of the real economy sector, where significant added value and new jobs are created. A high proportion of public finances in GDP indicates that the Ukrainian economy is losing efficient market self-regulation mechanisms and acquiring an administrative-distributive character. This negatively affects prospects for further economic development and production growth. To mitigate fiscal, debt, and inflationary risks, it is essential to reduce the budget deficit and public debt. Achieving this requires reforms and effective measures to improve the condition and efficiency of public finances and enhance their financial security. The practical value of this article lies in determining, based on statistical data, the impact of the Russian-Ukrainian war on Ukraine's public finances, identifying the key

problems and risks for the economy, and offering proposals for improving public financial management to enhance their condition and mitigate the negative consequences of martial law.

Keywords: public finances, consolidated budget, state budget, local budgets, budget revenues, budget expenditures, budget deficit, Pension Fund, net borrowings to the budget, public debt.

Постановка проблеми. 24 лютого 2022 року за наказом керівника російської федерації Путіна розпочалась військова агресія проти Української держави. Російська армія розпочала вторгнення на територію України та використовуючи фактор раптовості та чисельної переваги швидко окупувала більше 20 % її території. Були захоплені більші частини Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей, ми повністю втратили вихід суходелом до Азовського моря. Під окупацією залишились порти у Азовському морі, та низова частина лівого берега Дніпра, внаслідок чого було втрачено азовський морський та дніпровський річковий шлях до Чорного моря. Зараз в Україні функціонує лише 4 порти (в Одеській області) з 19, які функціонували до війни. За різними оцінками, з початку вторгнення за кордон з нашої держави виїхало від 5 до 7 мільйонів громадян, більше 5 мільйонів стали внутрішньо переміщеними особами.

Ці фактори вплинули на падіння виробництва товарів та послуг в Україні. За офіційними даними у 2022 році валовий внутрішній продукт (ВВП) у доларову еквіваленті зменшився на 18,9 % порівняно із 2021 роком, а у 2023 році трохи зріс, але все одно був менший за довоєнний рівень на 10,5 % [1]. Ще більшим був спад виробництва в окремих галузях, наприклад, у будівництві – у 2,1 рази у 2023 році до показника 2021 року, а виробництво металургії у 2022 році впало на 66,5 % [1]. Поряд із падінням виробництва зменшились капітальні інвестиції – із 24,7 млрд. дол. у 2021 році до 10,8 млрд. дол. у 2023 році або у 2,3 рази [1]. Загалом, за оцінками Київської школи економіки, непрямі втрати України від бойових дій з початку війни оцінюються у 1,16 трлн. дол., а втрати доданої вартості становлять 385 млрд. дол. і перевищують ВВП України майже удвічі [2]. Світовий банк оцінив втрати України від війни у 500 млрд. доларів [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На цей час війна триває майже 3 роки і можна зробити певні висновки про масштаби її впливу на публічні фінанси України. Вплив російсько-української війни на публічні фінанси України та фінансові проблеми, які виникли у зв'язку із

російською агресією, досліджували такі учені, як Буй Т., Богдан Т., Гаврилук Р., Григораш О., Крисоватий А., Маркуц Ю., Марценюк О., Маршалок Т., Нікітішін А., Нікіфоров П., Пасічний М., Пацурківський П., Прутська О., Романовська Ю., Руда О., Татарин Н., Чугунов І. та інші. Водночас, констатуємо, що таких досліджень явно мало та вони не завжди враховували найбільш "свіжі" статистичні показники. Також, при аналізі стану публічних фінансів не враховувались деякі показники, наприклад видатки та доходи Пенсійного фонду, квазіфіскальні операції. Отже, наша аналітика може доповнити висновки попередників та допоможе більш комплексно оцінити стан публічних фінансів та наслідки впливу на них бойових дій 2022 та подальших років.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження на основі статистичних даних впливу російсько-української війни на публічні фінанси в Україні, оцінка їх стану та економічних наслідків бойових дій, а також, надання пропозицій щодо поступового вирішення існуючих проблем та покращення стану публічних фінансів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для того, щоб оцінити вплив військових дій на публічні фінанси в Україні, розглянемо динаміку показників публічних фінансів за останні п'ять років, з 2019 по 2023 роки (таблиця 1). Нами були розраховані показники доходів, видатків та дефіциту зведеного бюджету у відсотках до валового внутрішнього продукту (ВВП) України, показники доходів, видатків та дотації з державного бюджету Пенсійному фонду України у відсотках до ВВП України, а також частки державного та гарантованого державою боргу у ВВП нашої держави з 2019 по 2023 роки.

Аналіз динаміки показників свідчить, що з початком великої війни 2022 року частка усіх показників публічних фінансів у ВВП різко збільшилась – зросли як показники доходів та видатків бюджету, так і показники запозичень та заборгованості. Частка доходів зведеного бюджету у 2019 - 2021 роках була на рівні 30,4 – 32,8 % до ВВП, а вже у 2022 році зросла до 42,3 %, а у 2023 році збільшилась до 47,5 %, тобто зросла приблизно у 1,5 рази порівняно з довоєнним станом. Частка видатків зведе-

Таблиця 1

Показники публічних фінансів України у відношенні до її ВВП за 2019–2023 роки, %

Роки	2019	2020	2021	2022	2023
Показники					
Доходи зведеного бюджету, % до ВВП	32,5	32,8	30,4	42,3	47,5
Видатки зведеного бюджету, % до ВВП	34,5	38,0	33,8	58,6	67,9
Дефіцит зведеного бюджету, % до ВВП	2,1	5,3	3,4	16,3	20,3
Державні гарантії, % до ВВП	0,1	1,2	1,4	0,9	0,6
Разом дефіцит зведеного бюджету та державні гарантії, % до ВВП	2,1	6,5	4,8	17,2	20,9
Видатки Пенсійного фонду України, % до ВВП	11,0	11,4	9,6	11,4	11,4
Власні доходи Пенсійного фонду України, % до ВВП	6,1	6,7	6,1	7,8	7,1
Дотація Пенсійному фонду з Державного бюджету України, % до ВВП	4,9	4,4	3,3	4,2	4,7
Разом доходи зведеного бюджету та власні доходи Пенсійного фонду України, % до ВВП	38,6	39,5	36,5	50,1	54,6
Разом видатки зведеного бюджету та видатки Пенсійного фонду України (без дотації з Державного бюджету), % до ВВП	40,6	45,0	40,1	65,8	74,6
Чисті запозичення до зведеного бюджету, % до ВВП	2,1	6,2	3,3	16,4	19,3
Державний та гарантований державою борг, % до ВВП	50,3	60,8	48,9	78,4	84,4
У т.ч. внутрішній державний борг, % до ВВП	21,1	24,6	20,3	28,1	25,3
У т.ч. зовнішній державний борг, % до ВВП	29,2	36,2	28,6	50,3	59,1

Джерело: розраховано авторами за даними [4; 5; 6; 7]

ного бюджету у 2019–2021 роках була на рівні 33,8 – 38,0 % до ВВП, а у 2022 році зросла до 58,6 %, а у 2023 році збільшилась до 67,9 % від ВВП. Ріст видатків порівняно із їх довоєнним станом склав 200 % [4]. Таке зростання видатків спричинено, у першу чергу, потребами на ведення оборонної війни, оскільки збільшується з кожним роком чисельність українського війська та видатки на грошове забезпечення, нарахування єдиного соціального внеску на нього, зростають витрати на озброєння, обмундирування, харчування, медикаменти, логістичні витрати. Разом із кількісними показниками, зростає щорічна вартість тих самих статей витрат у зв'язку із інфляцією – дорожчають продовольство, паливо, одяг, будівельні матеріали тощо.

Крім показників доходів та видатків бюджету, зростає щорічний розрив між ними, тобто бюджетний дефіцит. Якщо до початку великої війни він був на рівні 2,1 – 5,3 % від ВВП, то у 2022 році він зріс до 16,3 %, а у 2023 році збільшився вже до 20,3 % ВВП. У зв'язку із цим, зросли чисті запозичення до зведеного бюджету, які у 2022 році склали 16,4 %, а у 2023 році – 19,3 % [4; 5]. Чисті

запозичення – різниця між валовими запозиченнями та погашенням за рік, тобто ті кошти, які потрібно буде з часом віддавати разом із нарахованими відсотками на позичену суму.

Видатки Пенсійного фонду у 2023 р., хоча і збільшилися у абсолютній сумі на 156,2 млрд. грн. порівняно з 2022 роком, у відсотках до ВВП займають приблизно таку ж саму частку, як і до війни – 11,4 % [7].

Разом доходи зведеного бюджету та власні доходи Пенсійного фонду України у 2019–2021 роках склали 36,5 – 39,5 % від ВВП. Проте після початку війни у 2022 році вони зросли до 50,1 %, а у 2023 році – до 54,6 %. Але найбільший ріст показали видатки зведеного бюджету та видатки Пенсійного фонду України, які у сумі збільшилися у 2023 році до 74,6 % від ВВП, тобто у 1,9 рази порівняно із аналогічним показником 2021 року (40,1 %). Показник видатків держави у майже 75 % від ВВП – це безпрецедентна сума для публічних фінансів України, яка майже немає аналогів у світі. Це означає, що держава 75 % ВВП розподіляє через бюджет та соціальні фонди, а 25 % ВВП підлягає ринковому розподілу. А отже, відбувається згорання ринко-

вих засад української економіки та посилення у ній директивних методів управління. Також, велика частка ресурсів публічних фінансів у ВВП означає, що в розпорядженні бізнесу залишається все менше вільних коштів для свого розвитку та інвестування.

Ріст запозичень до державного бюджету після початку війни 2022 року спричинив зростання державного боргу. Частка державного та гарантованого державою боргу до війни поступово зменшувалась з 60,8 % у 2020 році до 48,9 % від ВВП у 2021 році. У 2020 році запозичення збільшилися через необхідність фінансувати додаткові видатки під час пандемії. Але війна знову змусила робити нові запозичення у великих розмірах, через що їх частка зросла у 2022 році до 78,4 % від ВВП. У 2023 році така частка ще збільшилась до 84,4 % [5]. Показник безпечного боргу у 60 % ВВП був перевищений на 20,4 %.

Частка внутрішнього боргу зросла з 20,3 % у 2021 році до 25,3 % від ВВП 2023 році. Зовнішній борг показав збільшення з 28,6 % у 2021 році до 59,1 % ВВП у 2023 році. Безумовно, значне зростання саме зовнішнього боргу у ВВП за два роки виступає суттєвим тягарем для національної економіки та "формує" майбутні проблеми.

Вплив війни на бюджет можна дослідити через аналіз динаміки показників зведеного бюджету України за 2019–2023 роки

(рис. 1). За період війни доходи зведеного бюджету збільшилися з 1662,2 млрд. грн. у 2021 році до 3104,3 млрд. грн. у 2023 році або у 2 рази. Видатки цього бюджету зросли з 1844,4 млрд. грн. у 2021 році до 4440,9 млрд. грн. у 2023 році, або у 2,4 рази. За два передвоєнні роки (2019 – 2021 рр.) доходи зведеного бюджету зросли у 1,3 рази, а видатки у 1,34 рази. Тобто темп росту видатків за 2 роки збільшився із 134 % до війни до 241 % у період бойових дій. Але найбільшою проблемою для бюджету є не швидкий ріст видатків і не значні їх суми, а великий розрив між видатками та доходами бюджету, який щорічно зростає. Так, якщо у 2021 році такий розрив або дефіцит становив 186,9 млрд. грн., то у 2023 році він зріс до 1327,7 млрд. грн. або у 7,1 рази, тоді як ріст видатків становив 2,4 рази за цей період. Тобто найбільшими темпами зростає дефіцит, а не доходи або видатки бюджету. Такий високий дефіцит свідчить про значні проблеми в управлінні публічними фінансами. Щорічне зростання розриву між доходами та видатками показує, що уряд не може знайти додаткові неопозикові джерела доходів для покриття все зростаючих оборонних видатків. Тобто наявна ситуація, коли видатки зростають швидшими темпами, ніж доходи, і уряд змушений ухвалювати бюджет з зростаючим дефіцитом. Варто зазначити, що це наслідки війни, але проблемою в цьому

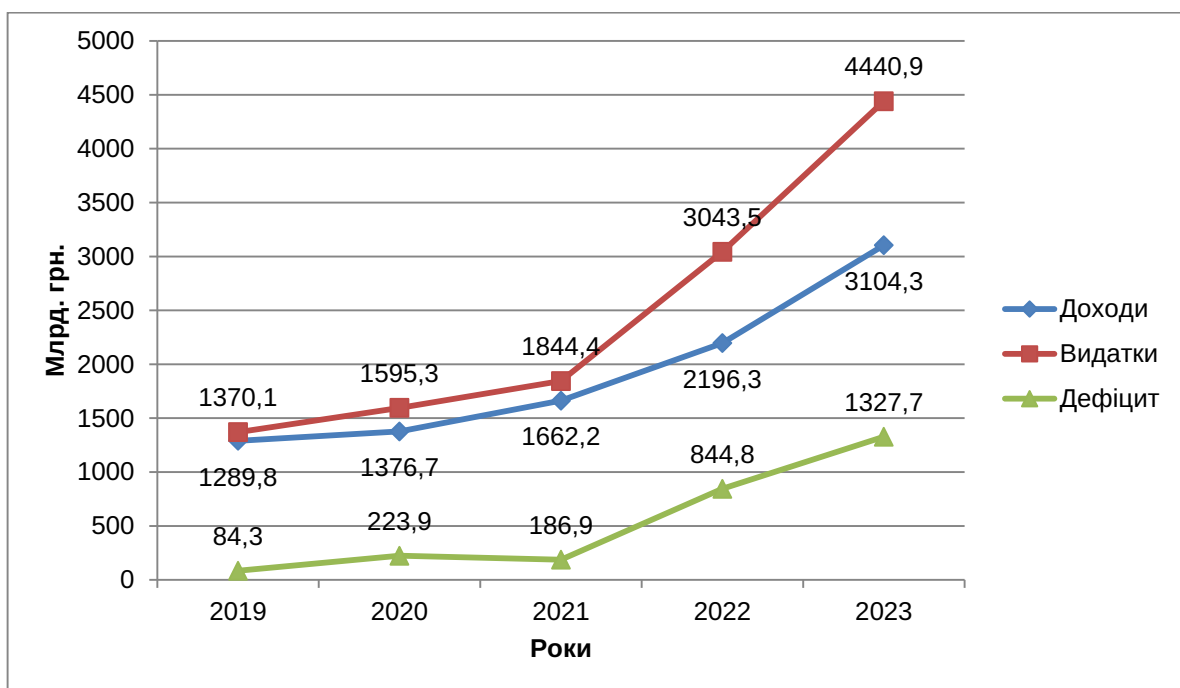

Рис. 1. Динаміка показників зведеного бюджету України за 2019–2023 роки

Джерело: [4]

випадку є зростання зовнішніх та внутрішніх запозичень уряду. В умовах зростання інфляції для залучення таких запозичень уряду потрібно буде збільшувати процентну ставку або ціну кредитних ресурсів. І це створює наступну проблему – стрімке зростання державного боргу. Розглянемо динаміку цього явища на рисунку 2.

До початку російсько-української війни станом на кінець 2021 року загальна сума державного та гарантованого державою боргу України складала 2671,8 млрд. грн. Із початком війни, у міру зростання дефіциту публічних фінансів та фінансування державного бюджету через запозичення, почав стрімко зростати державний борг. Станом на 31.10.2024 року загальна сума державного боргу склала 6413,6 млрд. грн. Тобто за неповні 3 роки заборгованість держави зросла на 3741,8 млрд. грн. або у 2,4 рази. Такий ріст відповідає темпу зростанню державних видатків, які з 2021 по 2023 роки зросли теж у 2,4 рази.

Найбільшими темпами за період війни зростає зовнішній борг держави, який збільшився з 1560,2 млрд. грн. на кінець 2021 року до 4585 млрд. грн. на кінець 2023 року або у 2,9 рази. Внутрішній державний борг зріс з 1111,6 млрд. грн. на кінець 2021 року до

1829,1 млрд. грн. на кінець 2023 року або у 1,6 рази.

Російсько-українська війна суттєво вплинула на структуру доходів та видатків публічних фінансів України. Так у структурі доходів зведеного бюджету України відбулись за 2021–2023 роки наступні зміни (рис. 3):

– податкові надходження у перший рік війни зменшились на 110,6 млрд. грн., із 1453,8 млрд. грн. у 2021 році до 1343,2 млрд. грн. у 2022 році. У 2023 році податкові надходження зросли на 294,9 млрд. грн. до показника 2022 року.

Втрата податкових надходжень у перший рік війни була спричинена окупацією 20 % території України і втратою її економічного потенціалу, закриттям або релокацією малого та середнього бізнесу з прифронтових територій, зменшенням доходів підприємств через зміну логістичних маршрутів та падіння реальних доходів населення, масовим виїздом громадян України за кордон, запровадженням податкових пільг для малого і середнього бізнесу та іншими труднощами військового часу.

- частка податкових надходжень у структурі зведеного бюджету у період війни суттєво зменшилась. Так, у 2021 році питома вага податкових надходжень була 87,5 %, а у 2022 році впала до 61,1 %, тобто на 26,4 %.

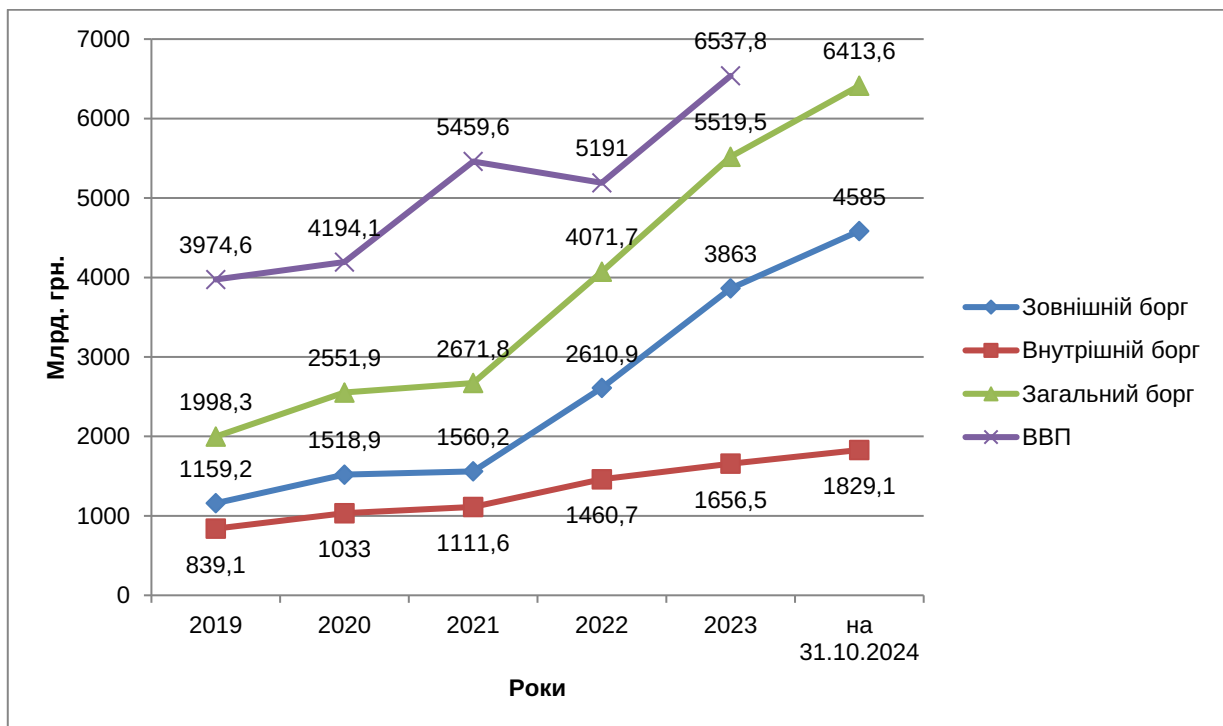

Рис. 2. Динаміка державного та гарантованого державою боргу України за 2019 – жовтень 2024 року

Джерело: [5]

Рис. 3. Динаміка основних доходів зведеного бюджету України за 2021–2023 роки

Джерело:[4]

У 2023 році частка таких надходжень зменшилась ще на 8,3 % і досягла 52,8 %. Це означає, що податки поступово втрачають своє значення як провідної статті бюджетних доходів внаслідок важкої економічної ситуації, падіння обсягів виробництва та надання послуг, скорочення зайнятих в економіці, нестабільності в енергетиці та її руйнування, скорочення логістичних маршрутів для постачання ресурсів та товарів, експортних можливостей тощо.

– виросла роль неподаткових надходжень у структурі доходів зведеного бюджету. Так у 2022 році їх частка зросла до 16,8 %, а у 2023 році збільшилась вдвічі до 33,1 %. Сама сума неподаткових доходів з 202,5 млрд. грн. у 2021 році зросла до 1028,1 млрд. грн. у 2023 році або у 5,1 рази.

– після початку війни 2022 року суттєво зросли суми іноземної допомоги Україні у складі бюджету. Така допомога надходила від Європейського Союзу (ЄС), урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ. У 2021 довоєнному році іноземна допомога склала 1,3 млрд. грн., а у 2022 році зросла до 481,3 млрд. грн., у 2023 році досягла 433,6 млрд. грн. Ця допомога надходить у валюті тих країн, які допомагають Україні, а потім обмінюється на гривні за офіційним курсом НБУ. Кошти іноземної допомоги

витрачаються на цивільні видатки державного бюджету – освіту, охорону здоров'я, соціальну допомогу, культуру та інші подібні цілі. Умовою одержання цих коштів від іноземних партнерів є те, що вони не повинні витрачатися на військові цілі.

– частка допомоги від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ зросла з 0,1 % у 2021 році до 21,9 % у 2022 році і до 14,0 % у 2023 році. Без цієї допомоги наша держава не змогла би фінансувати освітні, культурні, медичні та інші соціальні послуги для громадян, оскільки усі зібрані податки витрачаються на військові цілі – грошове утримання військовослужбовців та оборонні закупівлі.

Структура видатків зведеного бюджету України також зазнала суттєвих змін. Для зручності аналізу розділимо всі видатки на 2 частини – умовно військовий бюджет, куди включимо видатки на оборону, громадський порядок та безпеку, та умовно цивільний бюджет, куди увійдуть видатки на соціальну сферу, економічну діяльність та державне управління. Видатки на обслуговування державного боргу виділимо окремо (рис. 4).

Із аналізу динаміки видатків зведеного бюджету можна зробити такі висновки. До початку великої війни у 2021 році військові та видатки на безпеку склали разом

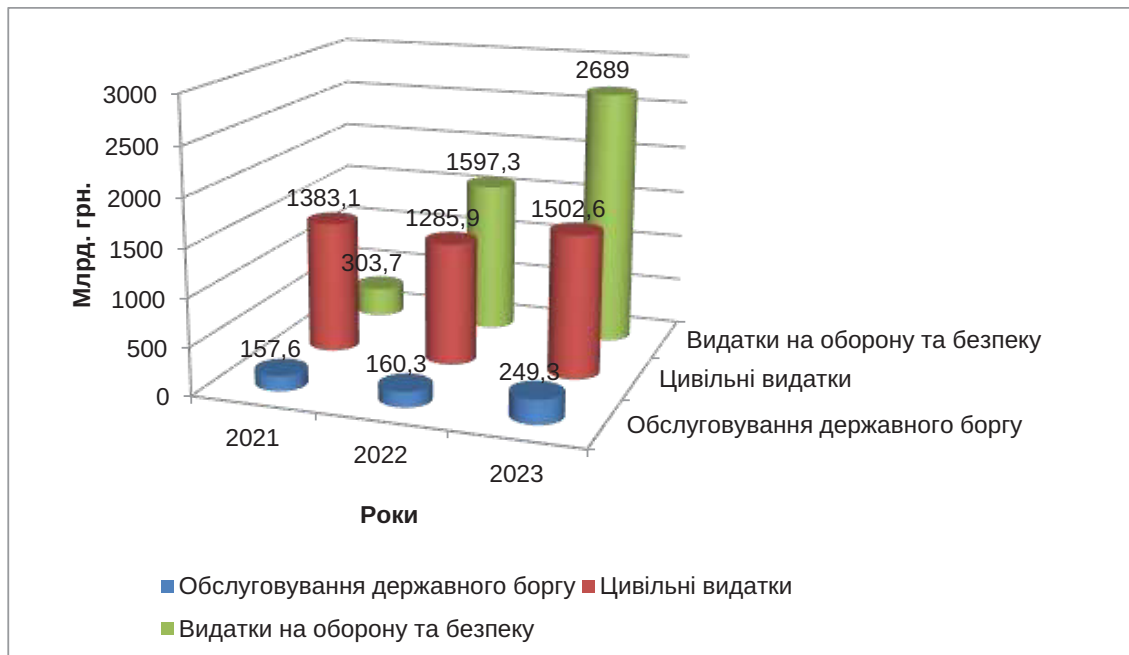

Рис. 4. Динаміка видатків зведеного бюджету України за 2021–2023 роки

Джерело: розраховано авторами за даними [4]

16,4 %, на обслуговування боргу ішло 8,5 % від загальної суми видатків. Решта – це цивільні видатки у розмірі 75,1 %.

У 2022 році видатки бюджету на оборону та безпеку зросли у 5,2 рази, з 303,7 млрд. грн. у 2021 році до 1597,3 млрд. грн. у 2022 році. Цивільні статті бюджету були профінансовані на 1285,9 млрд. грн., що на 97,2 млрд. грн. менше, ніж у 2021 році. Частка видатків на оборону, громадський порядок та безпеку у 2022 році зросла до 52,5 % та перевищила на 10,3 % цивільні статті бюджету, які разом склали 42,2 % від загальної суми видатків. Обслуговування боргу у 2022 р. обійшлося у 5,3 %.

У 2023 році структура видатків зазнала ще більших змін порівняно із 2021–2022 роками. Питома вага видатків на оборону, громадський порядок та безпеку досягла 60,6 % від усіх видатків державного та місцевих бюджетів. Їх сума збільшилась в 1,7 рази порівняно із аналогічним показником 2022 року та у 8,9 рази співставно із таким показником 2021 року. Видатки на цивільні статті бюджету зросли усього у 1,16 рази порівняно із цивільними видатками 2022 року та у 1,09 рази відповідно до аналогічного показника 2021 року. Видатки на цивільні статті склали 42,2 % у 2022 році та 33,8 % у 2023 році, тобто зазнали зменшення на 32,9 % у 2022 році та на 41,3 % у 2023 році. Видатки на обслуговування державного боргу склали у 2023 році 249,3 млрд. грн.

або 5,6 % від загальних видатків зведеного бюджету. В абсолютній сумі вони зросли на 89,3 млрд. грн., що вказує на зростання виплат за відсотками на суми позичених до державного бюджету коштів. Той факт, що Українська держава продовжує обслуговувати навіть під час війни свій держборг, викликає, з одного боку, повагу, але з іншого – питання до влади, яка не змогла у такі важкі часи домовитись із кредиторами та поставити “на паузу” ці видатки бюджету.

Наступний аналіз проведемо щодо динаміки співвідношення доходів та видатків державного та місцевих бюджетів України за останні три роки (рис. 5).

Порівнюючи показники державного та місцевих бюджетів ми бачимо доволі різну динаміку щодо їх зміни. Показники державного бюджету зростали набагато швидше, ніж показники місцевих бюджетів. Так, доходи державного бюджету зросли за 2021 - 2023 роки у 2,1 рази, а видатки державного бюджету зросли майже у 3 рази. За цей час доходи місцевих бюджетів зросли у 1,12 рази, а видатки місцевих бюджетів – у 1,08 рази. Тобто ми бачимо, що місцеві бюджети майже не додавали у зростанні своїх фінансових ресурсів, а лишилися в сумі на рівні 2021 року. За цей же період показники державного бюджету зросли у 2,1 та 3 рази. Це показує, що зростання публічних фінансів за період війни у 2022–2023 роках відбувалось за

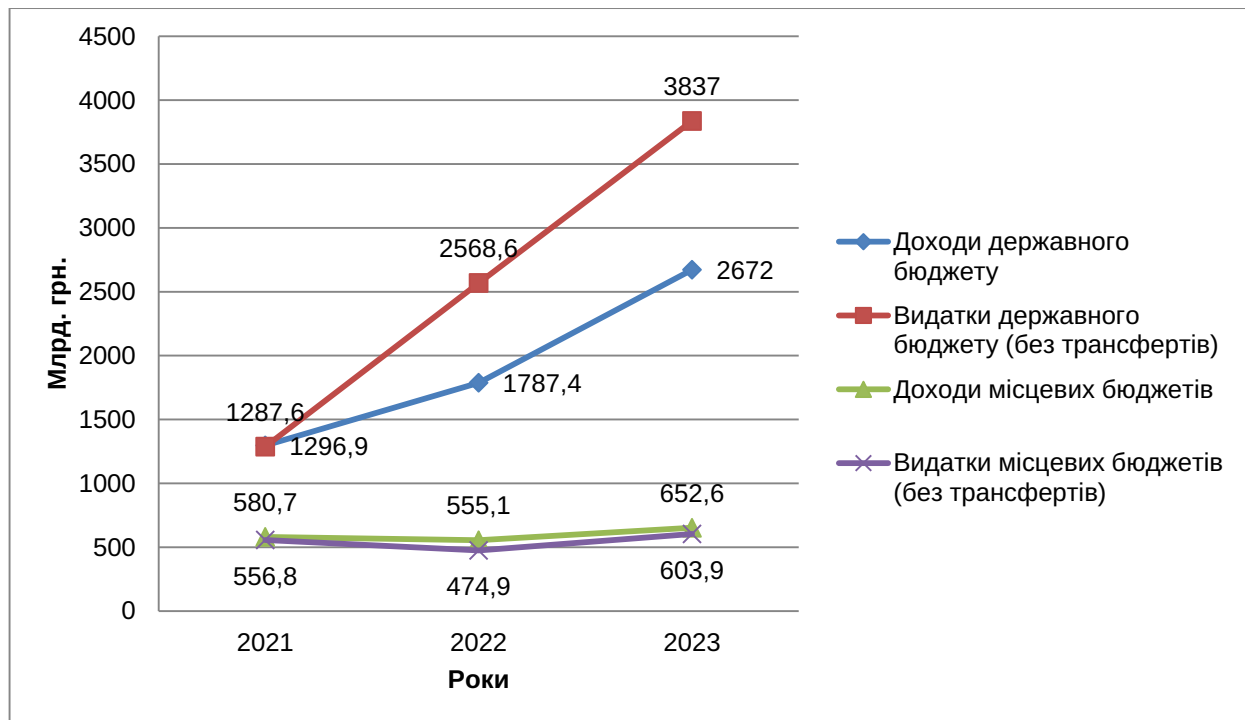

Рис. 5. Динаміка доходів та видатків державного і місцевих бюджетів України за 2021–2023 роки

Джерело:[4]

рахунок державного бюджету, а не місцевих бюджетів. Якщо врахувати, що за 2 роки ціни в державі зросли на 31,7 % [5], то реальні доходи місцевих бюджетів впали, а не зросли. Тобто найбільше постраждали громади, оскільки вони не одержали необхідних грантів від державного бюджету, та втратили інвестиційні можливості, які під час війни були доволі обмежені урядом та економічною ситуацією. Отже, від недофінансування втратили мешканці громад, оскільки в період війни з місцевих бюджетів фінансувались в основному захищені статті, такі як зарплата та нарахування на неї, а капітальні видатки (будівництво та капремонт шкіл, лікарень, дорожньої та іншої інфраструктури) були заморожені.

Висновки. Отже, проведений нами аналіз динаміки показників публічних фінансів України показав, що з початком великої війни 2022 року частка усіх показників публічних фінансів у ВВП стрімко збільшилась – зросли як показники доходів, видатків та дефіциту бюджету, так і показники запозичень та заборгованості. Частка доходів зведеного бюджету у ВВП за два роки війни (2022 та 2023) зросла у 1,6 рази до 47,5 % ВВП, частка видатків збільшилась у 2 рази та досягла 67,9 % від ВВП у 2023 році.

Найбільшою проблемою для публічних фінансів став їх дефіцит, у який ми включили дефіцит зведеного бюджету та державні гарантії (квазіфіскальний дефіцит). Він зріс з довоєнних 4,8 % у 2021 році до 20,9 % у 2023 році або у 4,4 рази. Дефіцит, який перевищує п'яту частину ВВП є дуже небезпечним, оскільки підштовхує постійно робити державні запозичення, які в умовах високої інфляції (26,6 % за 2022 р. та 5,1 % за 2023 р.) ведуть до боргової спіралі та накопичення критичної суми державного боргу, яку потім буде суттєво важко віддавати кредиторам. Чисті запозичення у 2023 році досягли майже 20 % ВВП.

У 2023 році частка державного боргу у ВВП зросла до 84,4 %, що на 24,4 % більше, ніж показник боргової безпеки в 60 %. Станом на кінець жовтня 2024 року державний борг зріс до 155,4 млрд. дол. США, що складає 98,1 % від ВВП 2023 року. Уряд здійснює запозичення в умовах двозначної інфляції, що змушує його піднімати відсотки за державними облігаціями до 16 і більше відсотків річних. На відміну, від розвинених країн, в Україні відсутній більш-менш розвинений ринок фінансових інструментів держборгу. Така політика веде до кредитування уряду, в основному, банками та приватними інвесто-

рами через безризиковість, високу доходність та не оподаткування доходу за державними облігаціями. Проте, така політика уряду веде до вимивання інвестиційних ресурсів приватних інвесторів та банків, які вкладають їх у державний борг, а не у розвиток реального сектору економіки, де створюється значна додана вартість та нові робочі місця. Через це реальний сектор в Україні зараз позбавлений коштів для оновлення та ремонту основних засобів, що негативно відбивається на перспективах подальшого економічного розвитку та зростанні виробництва.

Ще однією проблемою для України стала велика частка публічних фінансів у її ВВП, яка досягла у 2023 році майже 75 %. Це означає, що три чверті економіки України підлягають державному регулюванню та розподіляються урядом через публічні фонди, а лише чверть ВВП розподіляється на ринкових засадах. Таке співвідношення є загрозливим для нашої країни, оскільки наша економіка втрачає ефективні ринкові механізми саморегулювання та набуває адміністративно – розподільчого характеру. Також, значна частка вилучення та перерозподілу ВВП через публічні фінанси позбавляє бізнес вільних коштів для свого розвитку та інвестування.

Для вирішення цих проблем потрібні подальші реформи та дієві заходи, які покращать їх стан та допоможуть наблизитись до міжнародних стандартів ефективності, суспільної корисності та фінансової безпеки. Для цього необхідно [8]:

- проводити жорстку політику фіскальної консолідації через скорочення надмірних та неефективних публічних видатків з одночасним збільшенням публічних доходів;
- зменшити дефіцит публічних фінансів, який склав у 2023 році більше 20 % від ВВП, до показника 10–12 % від ВВП;

- одночасно із зменшенням дефіциту скорочувати державні запозичення;

- для збільшення бюджетних доходів пропонуємо збільшити податок на додану вартість (ПДВ) на 1–2 %, оскільки він рівномірно розподіляється між споживачами та від нього важко ухилитися;

- запровадити в Україні накопичувальну систему пенсійного страхування з метою заміщення дефіцитної солідарної системи;

- продовжити реформу децентралізації, поступово збільшуючи фіскальні повноваження місцевого самоврядування;

- всебічно сприяти розвитку малого та середнього бізнесу, усунути адміністративний та податковий тиск на нього;

- позбуватися збиткових державних підприємств через їх приватизацію або концесію;

- зменшити частку публічних фінансів у ВВП шляхом оптимізації мережі надавачів суспільних послуг, переведення їх з державної у приватну власність (медичні заклади, система освіти, культурні установи, тощо);

- активно залучати приватні та міжнародні кошти для фінансування економічних та соціальних програм громад, сприяти благодійності та меценатству;

- використовувати світовий досвід для реформування вітчизняної системи публічних фінансів.

Ця тема потребує подальших пошуків в напрямку дослідження впливу військових дій на структуру доходів та видатків публічних фінансів у зв'язку із інфляційними процесами, інвестиційну та боргову політику. Також, потребує аналізу взаємозв'язок фіскальної та монетарної політики у період 2022–2024 років. Дані напрямки автори намагатимуться розвивати у своїх наступних аналітичних матеріалах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Григоренко Ю. Економічний спад в Україні внаслідок війни. *GМК center*: сайт. 2024. 25 листопада. URL: <https://gmk.center/ua/infographic/u-2023-rotsi-ukrainska-ekonomika-bula-na-10-5-nyzhchoiu-za-riven-2021-ho/> (дата звернення: 15.12.2024).
2. Фінансові втрати України від війни перевищили 1 трлн. доларів, - дослідження. *РБК – Україна*: сайт. 2024. 2 жовтня. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/finansovi-vtrati-ukrayini-vid-viyini-perevishchili-1727854603.html> (дата звернення: 15.12.2024).
3. Оцінка коштів на відновлення України зросла до майже 500 млрд. дол. *РБК – Україна*: сайт. 2024. 15 лютого. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/otsinka-koshtiv-vidnovlennya-ukrayini-zroslo-1707989293.html> (дата звернення: 15.12.2024).
4. Державний веб-портал бюджету для громадян. *Open budjet*: сайт. URL: <https://openbudget.gov.ua/> (дата звернення: 15.12.2024).

5. Ставки, індекси, тарифи. Мінфін: сайт. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/> (дата звернення: 15.12.2024).
6. Реєстр державних гарантій. Міністерство фінансів України: сайт. URL: <https://mof.gov.ua/uk/reestr-derzhavnih-garantij> (дата звернення: 15.12.2024).
7. Видатки та доходи бюджету Фонду. Архіви за 2019–2023 роки. Пенсійний фонд України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/statystyka/vydatky-ta-dohody-byudzhetu-fondu/arhiv-zapitannya-vidpovidi-peremishhenim-vydatky-ta-dohody-byudzhetu-fondu/> (дата звернення: 15.12.2024).
8. Нікіфоров П., Легкоступ І. Публічні фінанси в сучасній Україні: теоретичний та практичний аспект. *Економічний аналіз*. 2023. Том 33. № 3. С. 287–295. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2023.03.287> (дата звернення: 15.12.2024).

REFERENCES:

1. Hryhorenko Yu. (2024) Ekonomichniy spad v Ukraini vnaslidok viiny [Economic decline in Ukraine as a result of the war]. *GMK center*. Available at: <https://gmk.center.ua/infographic/u-2023-rotsi-ukrainska-ekonomika-bula-na-10-5-nyzhchoiu-za-riven-2021-ho/> (accessed December 15, 2024).
2. Finansovi vtraty Ukrainy vid viiny perevyschly 1 trln. dolariv, – doslidzhennia [Ukraine's financial losses from the war exceeded 1 trillion dollars, – research]. *RBK – Ukraina – RBK – Ukraine*. Available at: <https://www.rbc.ua/rus/news/finansovi-vtrati-ukrayini-vid-viyni-perevishchili-1727854603.html> (accessed December 15, 2024).
3. Otsinka koshtiv na vidnovlennia Ukrainy zrosla do maizhe 500 mlrd. dol [The estimate of funds for the reconstruction of Ukraine has increased to almost 500 billion dollars]. *RBK – Ukraina – RBK – Ukraine*. Available at: <https://www.rbc.ua/rus/news/otsinka-koshtiv-vidnovlennya-ukrayini-zrosla-1707989293.html> (accessed December 15, 2024).
4. Derzhavnyi veb-portal biudzhetu dlia hromadian [State budget web portal for citizens]. Open budget. Available at: <https://openbudget.gov.ua/> (accessed December 15, 2024).
5. Stavky, indeksy, taryfy [Rates, indexes, tariffs]. Minfin. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/> (accessed December 15, 2024).
6. Reiestr derzhavnykh harantii. Ministerstvo finansiv Ukrainy [Register of state guarantees. Ministry of Finance of Ukraine]. Available at: <https://mof.gov.ua/uk/reestr-derzhavnih-garantij> (accessed December 15, 2024).
7. Vydatky ta dokhody biudzhetu Fondu. Arkhivy za 2019–2023 roky. Pensiyni fond Ukrainy [Expenditures and revenues of the Fund's budget. Archives for 2019–2023. Pension Fund of Ukraine]. Available at: <https://www.pfu.gov.ua/statystyka/vydatky-ta-dohody-byudzhetu-fondu/arhiv-zapitannya-vidpovidi-peremishhenim-vydatky-ta-dohody-byudzhetu-fondu/> (accessed December 15, 2024).
8. Nikiforov P., Lehkostup I. (2023) Publichni finansy v suchasni Ukraini: teoretichni ta praktychni aspekt [Public finance in modern Ukraine: theoretical and practical aspects]. *Ekonomichniy analiz – Economic analysis*, vol. 33, pp. 287–295. Available at: <https://doi.org/10.35774/econa2023.03.287> (accessed December 15, 2024).